

BALTICA Volume 24 Special Issue 2011 : 7-12

Geologijos ir geografijos institutas: lūžiai laike ir erdvėje

Algimantas Grigelis

(Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institutas)

Grigelis, A., 2011. Institute of Geology and Geography: turning points in time and space. *Baltica*, Vol. 24, Special Issue // Geosciences in Lithuania: challenges and perspectives, 7–12. Vilnius. ISSN 0067–3064.

Abstract The present paper offers an extended view of establishment and development of the Institute of Geology and Geography born in 1941 in line of the first academic institutions of the Lithuanian Academy of Sciences. The outstanding jubilee is reached through certain breaks in time and space what succeeded in a frame of social, historical and political changes.

Keywords *the Earth crust, geology, history, Lithuania.*

Algimantas Grigelis [algimantas.grigelis@geo.lt], Nature Research Centre, Institute of Geology and Geography, 13, T. Ševčenkos Str., 03223 Vilnius, Lithuania. Manuscript submitted 26 June 2011, accepted 15 July 2011.

Geologijos ir geografijos instituto reikšmingo jubiliejaus proga norėtuši apžvelgti šios mokslų krypties mūsų šalyje raidą kiek platesniame kontekste, primenant skaitytojui mokslų apie Žemę svarbą šiuolaikiniame sparčiai besikeičiančiame pasaulyje. Geologija – mokslas apie Žemės gelmes – ir geografija – mokslas apie Žemės paviršių – audringai vystėsi jau XVIII amžiuje ir XIX amžiaus pirmoje pusėje, kuomet buvo padaryti didieji geologiniai ir geografiniai atradimai. Klasikinė šių mokslų samprata susiformavo iki XX amžiaus vidurio, buvo sukurti šiuolaikiniai geologijos, geografijos ir kitų giminingų geomokslų kryptių teoriniai pagrindai. XX amžiaus pabaiga, atrodo, atžymėjo negrįžtamą slinktį taikomosios geologijos link, kurią lemia fizikos, chemijos ir informatikos metodų skverbtis į gamtos mokslus.

Prisimintina, kad „*Žemės gelmių turtų ir paviršiaus išteklių naudojimas nuo XIX amžiaus vidurio tapo pamatu didžiuliam techniniam progresui ir naujų technologijų plėtrai. XX amžiuje ši ekstensyvi plėtra sukūrė daugybę problemų, tarp kurių – eksploatuojamųjų plotų nualinimas, dirvų, vandens ir atmosferos teršimas, dykumų aridizacija, jūrų eutrofikacija, „šiltnamio“ efektas, greitėjantis jūros lygio kilimas, nesunaikinamos gamybos atliekos*“ (Grigelis, 2001). Stojus XXI amžiui ir sukūrus aukštąsias, mažai gamtinių medžiagų naudojančias technologijas, buvo suvokta **tausojančios plėtros** svarba dabartinei ir ateities visuomenei. Principas labai paprastas, jau mūsų senoliai jį išreikšdavo

taip: „*nukirtai medį – atsodink*“, taigi, imk tik tiek, kiek tau reikia. Deja, kol kas visuomenėje daugiausia galioja kitas principas – „*jei gali ką paimti (iš gamtos), tai imk*“. Toks požiūris labai pavojingas, mokslininkai dėl to reiškia rimtą susirūpinimą ir perspėja apie pasaulinei ekosistemai, taigi – mūsų gyvenamajai aplinkai daromą nepataisomą žalą.

Šiuolaikinė Lietuvos Respublika turi savo mineralinių žaliavų, išgauna naftą (jos nėra daug), turi mineralinių išteklių statybinių medžiagų gamybai, vartoja švarų požeminį vandenį, gelmėse esama perspektyvių naudingųjų iškasenų, kurios bus labai reikalingos ateityje. Žemės gelmės sudaro mūsų gyvenamosios aplinkos pamatą. Visa tai reikia tirti, įvertinti, žinoti.

Truputį atsigręžę į istoriją matytume, kad geologijos mokslo ištakos Lietuvoje siekia XVIII a. pabaigą. Nepriklausomoje Lietuvoje iki 1940 m. Kauno (ir mažiau – Vilniaus) universitetų mokslininkai buvo pradėję tirti vietines mineralines žaliavas. Nuo 1936 m. šiuos tyrimus atliko Energijos komiteto Žemės turtams tirti komisija. Komisijos siūlymas Vyriausybei įkurti valstybės institucijas, reikalingas krašto geologinių tyrimų uždaviniams spręsti, buvo visiškai priimtinas. 1940 m. pabaigoje buvo įkurta Geologinių tyrimų tarnyba prie Vietinės pramonės liaudies komisariato. 1941 m. sausio 16 d. įsteigtos Mokslų akademijos statute tarp svarbiausių veiklos uždavinių buvo numatyta **išaiškinti ir panaudoti gamtos turtus,**

tirti lietuvių tautos istorinę ir kultūrinę praeitį. Tuo remiantis, 1941 m. birželio 11 d. MA prezidiumas, be kitų, nutarė įsteigti Geologijos ir geografijos institutą, turintį tirti Žemės gelmių turtus. Pirmuoju instituto direktoriumi iki 1944 m. liepos mėn. buvo prof. akad. Juozas Dalinkevičius. 1945 m. atkurto Mokslų akademijos Geologijos ir geografijos instituto direktoriumi buvo paskirtas prof. akad. Kazimieras Bieliukas. 1946 m. Institute jau buvo sudaryti pirmieji moksliniai padaliniai, buvo virš 20 etatinių darbuotojų.

Geologijos instituto, kuriam vienu laikotarpiu teko ir vadovauti, raida išsamiai nušviesta leidinyje „Lietuvos geologijos institutas. 1941–2001“ (Vilnius, 2001). Jame pateikta institucijos 60-ties metų istorija, dalykinės mokslo krypčių apžvalgos, faktiniai duome-

nys apie instituto struktūros kaitą, personalo sudėtį, publikacijas, perdaug nesileidžiant į „laisvesnius“ samprotavimus apie nūdienos geomokslų būvį, tuo labiau į tolesnės raidos prognozes. Gal būt tai daryti dar ir buvo per anksti. Tačiau šiuo leidiniu galima remtis kaip patikimu duomenų šaltiniu.

Dabartinio Geologijos ir geografijos instituto 70-ties metų istorija atspindi ne tik šios mokslo krypties raidą, bet ir painias sudėtingas reformų peripetijas, kurias teko patirti ne vienai šalies mokslo institucijai. Tai lėmė ir objektyvios visuomenės ir valstybės raidos priežastys, ir subjektyvios nesiliaujančių vadinamųjų reformų, ieškant geresnių mokslo valdymo būdų, pasekmės. Per Instituto veiklos metus ne kartą keitėsi pavaldumas, pavadinimai, statusas (1 lentelė).

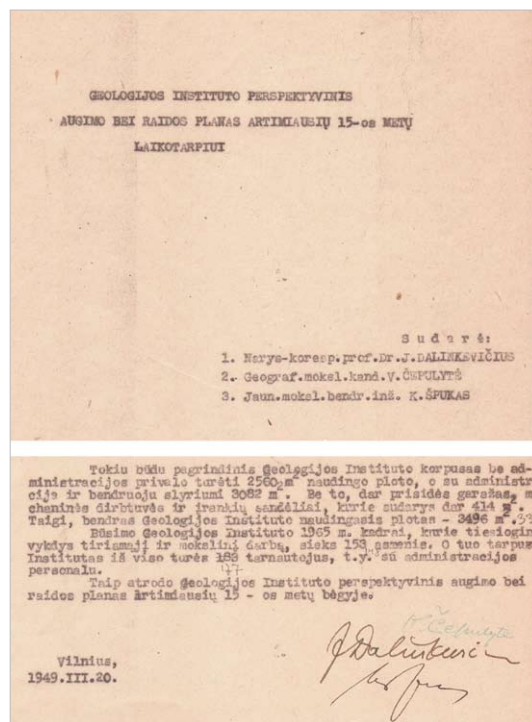
1 lentelė. Instituto pavaldumo, pavadinimo ir statuso kaita 1941-2011 metais.

Pavadinimai	Laikotarpis	Pavaldumas
Geologijos ir geografijos institutas	(1941-1963)	Lietuvos mokslų akademija
Geologijos institutas (Vilnius)	(1963–1966)	SSSR Geologijos ministerija, Maskva
Lietuvos geologijos mokslinio tyrimo institutas	(1966-1970)	
	(1970-1988)	
	(1988-1990)	SSSR Gamtos apsaugos komitetas, Maskva
Geografijos skyrius	(1963-1990)	LMA Zoologijos ir parazitologijos institutas
Geografijos institutas	(1990-2002)	Valstybinis institutas
Geologijos institutas	(1990-2002)	Valstybinis institutas
Geologijos ir geografijos institutas	(2002-2009)	Valstybinis institutas
Geologijos ir geografijos institutas	(2010-dabar)	Valstybės mokslo institutas Gamtos tyrimų centras

Ką gavome šių reorganizacijų pasekoje? 1963 m. perskyrus buvusį Geologijos ir geografijos institutą, visos instituto teisės perėjo Geologijos institutui, kuris iki 1990 m. išbuvo SSSR geologijos ministerijos ir vėliau (nuo 1988) SSSR gamtos apsaugos komiteto įtakos sferoje. LMA likęs Geografijos skyrius, nuo 1990 m. – Geografijos institutas turėjo savo raidą, kurią vertins patys geografs.

Situacija pakito po SSSR griuvimo, Lietuvos Respublikai atstačius nepriklausomybę. 2003 m. abu institutai vėl sujungiami į vieną. Šiuo metu dar neturime vertinimų apie to sujungimo naudą ir vienai, ir kitai mokslo kryptį. Per 40 metų (nuo 1963) ratas apsisuko, tačiau ar viskas grįžo į savo vietą? Nežiūrint tokių aplinkybių, dabartinis – dar kartą reformuotas 2010 m. – Geologijos ir geografijos institutas turi pagrindo švęsti jubiliejų, nors tai gali būti ir paskutinis kartas.

Apžvelgiant jubiliejinį laikotarpį matysime, kad geologijos mokslinių tyrimų raida labai skyrėsi sovietinėje respublikoje ir nepriklausomoje valstybėje. Nuo 1946 iki 1963 m. Geologijos ir geografijos institutas pakankamai ramiai dirbo Lietuvos mokslų akademijoje, kryptingai vystė tradicines mokslo kryptis, ugde kvalifikuotus mokslininkus, šiek tiek plėtojo sąjunginius ir tarptautinius ryšius. Geologijos pradmenys tuo metu buvo menki, todėl viskas, kas buvo daroma,

1 pav. Geologijos instituto perspektyvinis augimo bei raidos planas, 1949 03 20. Faksimilė (iš A. Grigelio asmeninio archyvo).

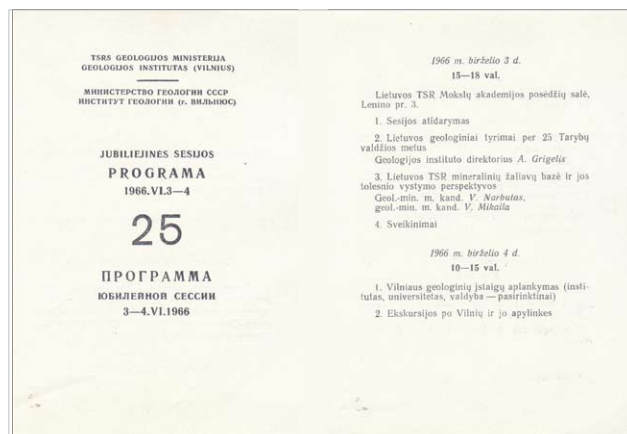
buvo nauja. Mokslinio darbo sąlygos buvo prastos, trūko laboratorijų, patalpos buvo keliose vietose: Tiltu g. 4, Gedimino pr. 3 ir 12 (pusrūsiuose). Mokslinius leidinius cenzūravo Glavlitas. Mokslininkų kolektyvas kūrėsi, dauguma aspirantų mokėsi sąjunginiuose mokslo centruose.

Turime pasakyti, kad jau pirmaisiais pokario metais geologinių tyrimų plėtra mokslininkams atrodė būtina ir akivaizdi. 1949 m. MA narys koresp. prof. dr. Juozas Dalinkevičius, geograf. moksl. kand. Valerija Čepulytė ir jaun. moksl. bendr. inž. Kazys Špukas parengė pirmąjį, kiek man žinoma, Geologijos instituto perspektyvinį augimo bei raidos planą 15–kos metų laikotarpiui (1 pav.; Vilnius, 1994, 13 pp.). Dokumente, sudarančiame 13–ka mašinraščio puslapių, smulkiai išdėstyti duomenys apie šalies geologijos tyrimų poreikius, pagrįsta būsima Geologijos instituto struktūra, 1965 metais laukiamas iki 153 mokslo ir tyrimo darbuotojų skaičius ir naujo iki 3496 m² naudingo ploto pastato statybos apimtis. Tolesnė šio dokumento svarstymo eiga tuo tarpu nėra žinoma. Projektas nebuvo įgyvendintas.

1963 m. dėl „chruščiovinės reformos“ užgaidų priartinti mokslą prie gamybos GGI buvo reorganizuotas ir visas perduotas Sąjunginei geologijos ministerijai Maskvoje, tačiau tik kaip Geologijos institutas. Teko persikelti į atskirą pastatą Vrublevskio g. 1 (buvusios LDK arklidės, 1972 m. nugriautos). 1964 m. pradžioje instituto direktoriumi tapo prof. Algimantas Grigelis. Institutas buvo pavadintas Geologijos institutu (Vilnius), vėliau – Lietuvos geologijos mokslinio tyrimo institutu (rus. LitNIGRI). Institutui buvo pavesta tirti Lietuvos ir Kaliningrado srities geologinę sandarą, hidrogeologines sąlygas, mineralinių žaliavų susidarymo ir pasiskirstymo dėsningumus, pagrįsti šio regiono geologinių žvalgymo darbų kryptis. Mokslinių darbų tematika bei mastai plėtėsi, susiformavo pagrindinės mokslinio darbo kryptys, vadovaujamos jaunų perspektyvių mokslų kandidatų, augo kolektyvo darbuotojų skaičius. Daugėjo mokslinių leidinių ir publikacijų. Tarptautiniai ryšiai dar buvo menki.

1966 m. duomenimis, praėjus trejiems metams po reformos, Geologijos institute buvo 6 skyriai, biblioteka, kernų saugykla, dirbo 140 darbuotojų, iš jų 50 mokslinių bendradarbių (1 mokslų daktaras ir 18 mokslų kandidatų), aspirantūroje studijavo 13 aspirantų, buvo išleista keliolika stambių mokslinių leidinių. Tais metais iškilmingai pažymėtas Instituto 25–rių metų jubiliejus. Mokslų akademijos rūmuose 1966 m. birželio 3 d. surengtoje jubiliejinėje sesijoje buvo padaryti platūs apžvalginiai pranešimai, sulaukta daug svečių ir prasmingų sveikinimų (2 pav.). Atidarant sesiją buvo paminėta, kad „per 25–rius gyvavimo metus Institutas praėjo nors ir neilgą, bet sudėtingą vystymosi kelią. Tačiau nei karas, nei sunkūs pirmieji pokario metai, nei pagaliau organizacinio, mokslinio, o kartais ir moralinio pobūdžio sunkumai neužgesino kūrybinės geologų mokslinio darbo ugnelės, kuri pagaliau prasiveržė tikra entuziazmo, darbo, pasiryžimo liepsna“.¹

¹ Iš A. Grigelio asmeninio archyvo, 1966 m. birželio 3 d.

2 pav. Geologijos instituto jubiliejinės sesijos programa, 1966 06 3–4. Faksimilė (iš A. Grigelio asmeninio archyvo).

1970 m. po tam tikrų vadovų pastangų Geologijos institutas tapo pavaldus Lietuvos geologijos valdybai – geologijos mokslo reikalams ėmė vadovauti Valdybos kolegija. Finansavimas liko sąjunginės Geologijos ministerijos rankose. Po daugkartinių paraiškų geologijos ministro akademiko A. Sidorenkos sprendimu pagaliau buvo skirta lėšų LitNIGRI pastato statybai. 1968–1972 m. Institutas pasistatydino naują laboratorinį pastatą T. Ševčenkos g. 13 (bendro 5000 m² ploto). 1980 m. buvo pastatyta tuo laiku moderni kerno saugykla Vievyje, kurios muziejinių ekspozicijų bazėje 2000 m. buvo įsteigtas Lietuvos geologijos muziejus.

1977–1991 m. Institutui vadovavo doc. dr. Valentinus Kadūnas. Nuo 1977 m. Instituto tyrimų kryptyse atsirado užduočių, susijusių su gamtosaugos problemomis. Tam turėjo įtakos naujų labai stambių ūkio objektų statybos (Ignalinos AE, Mažeikių naftos perdirbimo gamykla, Kėdainių ir Jonavos chemijos gamyklos) bei žemės ūkio intensyvinimas (gyvulininkystės kompleksai, melioracija, intensyvus mineralinių trąšų naudojimas). Buvo pradėti didėjančio antropogeninio poveikio gamtinei geologinei aplinkai moksliniai tyrimai, imti taikyti nauji tyrimo (atominės absorbcijos, rentgeno fluorescencijos, elektroninės mikroskopijos, izotopų) bei duomenų interpretacijos (matematiniai–statistiniai, matematinio modeliavimo) metodai. Institutas kasmet teikė rekomendacijas įvairaus pobūdžio geologinių žvalgymo darbų kryptių ilgesnei ar artimesnei perspektyvai. Plėtėsi bendradarbiavimas su kitų Pabaltijo respublikų, Baltarusijos, Lenkijos, Vokietijos mokslininkais, dalyvauta Ekonominės savitarpio pagalbos tarybos ir Tarptautinės geologinės koreliacijos programos moksliniuose projektuose.

1964–1988 metai buvo produktyvus Lietuvos geologijos mokslinių tyrimų laikotarpis. Šalies geologinis iširtumas pasiekė itin aukštą lygį, subrendo aukščiausios kvalifikacijos mokslininkų būrys, atlikti gilūs ir platūs mokslinio apibendrinimo darbai tapo pripažinti šalyje ir užsienyje. Galima būtų tvirtinti, kad tai lėmė ir kai kurios palankios aplinkybės, ypač tai, kad buvusioje Sovietų Sąjungoje geologijai buvo

teikiamas išskirtinis dėmesys, mat žemės gelmių turtai buvo viena iš šios šalies tokio ilgo egzistavimo sąlygų. Iš viso nuo 1946 iki 2001 metų Geologijos instituto mokslininkai Lietuvos geologijos problematika apgynė 13 habilituoto mokslų daktaro ir 98 mokslų daktaro disertacijas. Antra vertus, vienu iš svarbių brandos augimo rodiklių yra mokslinės publikacijos. Nežiūrint geologinių duomenų slaptumo, Geologijos ir geografijos instituto „Mokslinių pranešimų“ pirmasis tomas pasirodė 1955 m. Publikacijoms ir toliau visą laiką buvo skiriamas didelis dėmesys, buvo skelbiamos monografijos, įvairūs geologinio turinio žemėlapiai, moksliniai straipsniai. Iki 2000 m. išleista 1952 spaudos lankai Instituto leidiniu.

1988 m. Lietuvos geologijos mokslinio tyrimo institutas vėl patyrė reorganizaciją ir buvo perduotas SSSR gamtos apsaugos komitetui. Buvo užsimota sudaryti sąjunginio masto institutą su geologinės aplinkos (žemės gelmių) tyrimų profiliu visai Europinei Sovietų Sąjungos daliai. Direktorius V. Kadūnas lyg ir buvo įtikėjęs tokių planų realumu. Buvo pakeista instituto struktūra, 1989 m. instituto darbuotojų skaičius padidėjo iki 230, jame dirbo 4 habilituoti mokslų daktarai ir 47 mokslų daktarai, aspirantūroje mokėsi 14 asmenų. Šiuo laikotarpiu žymiai išsiplėtė mokslo tyrimai ir bendradarbiavimas su Lietuvos aplinkos apsaugos departamentu, pagyvėjo bendradarbiavimas su rajonų savivaldybėmis bei kitomis organizacijomis. Tačiau šiuos planus sugriovė Sovietų Sąjungos kolapsas. Tenka apgailėstauti, kad šiuo laikotarpiu Institute nustota skirti reikiamo dėmesio fundamentiniams stratigrafijos, paleontologijos, tektonikos, litologijos tyrimams, kas po kelerių metų privedė prie jų sunykimo, nes nebuvo pasirūpinta vyresniojo amžiaus mokslininkų pamainos ugdymu.

1989–1990 metų įvykiai, Sąjūdžio iškilimas, Lietuvos nepriklausomybės atgavimas palietė visus žmones ir visas institucijas. 1990 m. Geologijos institutas grįžo Lietuvos Respublikos priklausomybėn. Nuo 1991 m. Instituto direktoriumi tapo habil. dr. Valentinas Baltrūnas. 1992 m. Vyriausybės nutarimu institutui buvo patvirtintas Valstybinio geologijos instituto statusas. Svarbiausios instituto veiklos kryptys 1998 metais buvo dvi: **1 – Lietuvos teritorijos ir Baltijos jūros akvatorijos žemės gelmių sandaros, sudėties, jų raidos ir naudingųjų iškasenų susidarymo dėsningumų tyrimai; kerno ir geologinių kolekcijų kaupimas, tyrimas ir saugojimas. 2 – žemės gelmių, kaip aplinkos dalies, būklės tyrimai ir jos kitimo prognozė, žemės gelmių tausojančio naudojimo pagrindimas.** Instituto tyrimų kryptys atspindėjo jo fundamentinių ir taikomųjų tyrimų pobūdį bei jų reikšmę valstybei.

Šių tendencijų fone 1993 m., vadovaujant V. Baltrūnui, Geologijos instituto mokslininkai kartu su kitais parengė Lietuvos geologijos mokslo vystymo koncepciją, kuria remdamasi LR Vyriausybė 1996 m. patvirtino Geologijos instituto ir Vilniaus universiteto valstybinę aštuonerių metų trukmės mokslo programą „Lietuvos Žemės gelmių raida ir jų išteklių kitimo

prognozė“ („Litosfera“). Su šia programa buvo siejamos viltys atnaujinti šalies geologijos mokslo potencialą – teorines žinias, mokslininkų kartą, materialinę bazę. Realybė buvo kiek kitokia, programos lėšos iš esmės buvo „pravalgytos“. Tačiau programa buvo labai sėkmingai užbaigta, ir didelio mokslininkų kolektyvo darbo rezultatai 2004 m. pateikti fundamentalioje monografijoje „Lietuvos Žemės gelmių raida ir išteklių“ (Vilnius, 2004). Kaip ir monografija „Lietuvos geologija“ (1994), šis mokslinis darbas irgi tapo etapiniu.

Svarbi išliko sustiprėjusi su gamtosauga susijusi geologijos tyrimų kryptis. Buvo realizuojama nauja **tausojančio Žemės gelmių išteklių naudojimo samprata**. Valstybė pradėjo skirti daugiau dėmesio gamtinės aplinkos kokybei, ypač Atgimimo laikotarpyje, todėl atsirado detalių gamtosauginės krypties geologinių tyrimų paklausa. Pradėjo formuotis tuo metu vadinamoji „šiukšlynų geologija“, tačiau mokslo požiūriu tai nebuvo perspektyvu. Iš tikro, gana greitai šie tyrimai perėjo į privačių firmų rankas. Įvyko esminis lūžis mokslinių duomenų saugojimo, interpretacijos ir pateikimo technologijoje, nes visuose darbuose pradėti naudoti personaliniai kompiuteriai ir žymiai plačiau – matematiniai statistiniai metodai ir modeliavimas. Ženkliai plėtėsi bendradarbiavimas su Vakarų šalių mokslininkais, dalyvauta Europos Komisijos bei Valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamuose įvairiuose tarptautiniuose projektuose.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, atsirado daug entuziazmo, kad galima plačiau naudoti žemės gelmių turtus, ypač tuos, kurie anksčiau dėl vieno ar kitų priežasčių nebuvo naudojami. Buvo parengtos kai kurių naudingųjų iškasenų (durpių, sapropelio, glaukonito, anhidrito, žemės gelmių panaudojimo saugyklų įrengimui ir kt.) įsisavinimo ir naudojimo programos, kurios buvo integruotos į daugiausia instituto mokslininkų parengtą ir Vyriausybės patvirtintą „Lietuvos Žemės gelmių įsisavinimo ir panaudojimo programą“ (1995). Kai kurie programoje numatyti mokslinio tyrimo darbai buvo atlikti. Preliminariai įvertintos galimybės pavojingų atliekų laidojimui naudoti anhidrito klodą, nustatytos naujos klinties panaudojimo galimybės ir patikslinti prognoziniai išteklių, įvertintos šalies hidrogeologinės sąlygos požeminiam šilumos akumuliacijai, išnagrinėtos sapropelio panaudojimo statybinio medžiagų gamyboje ir žemės ūkyje galimybės, atliktas glaukonito perspektyvių plotų mineraloginis–geocheminis įvertinimas, taip pat ištirtos galimybės jį taikyti gamtosauginėms technologijoms bei atlikti kai kurie kiti darbai. Prasidėjus bendram ūkio ir ypač kasybos pramonės nuosmukiui, kietųjų naudingųjų iškasenų tyrimai gerokai sumenko. Tai žymia dalimi nulėmė ir detalesnių naudingųjų iškasenų tyrimų sunykimą.

Pastarąjį dešimtmetį Geologijos institutui (nuo 2002 m. – GGI) vadovavo dr. Algirdas Zuzevičius, dėjęs daug pastangų baigiant Valstybinę programą „Litosfera“, ir po jo perėmęs GGI vairą doc. dr. Petras Šinkūnas (2009–2010). Šis dešimtmetis itin kontraversiškas. Pastoviai mažinant valstybės remiamiems

tyrimams skiriamas lėšas, tuo pat metu buvo didinami reikalavimai mokslinių publikacijų svariui. Pasibaigus „Litosferos“ programai, nacionalinių mokslo programų kūrimas kelerius metus buvo sustabdytas (iki 2010 m.). Mažėjo mokslo darbuotojų, nes trūko lėšų jiems išlaikyti. Tokioje situacijoje Geologijos ir Geografijos institutų formalus sujungimas (2002 m.) turbūt buvo neišvengiamas. Kai kurie institutai (pav. Ekologijos) tapo universitetiniais, tačiau tai nepasiteisino.

Geologijos ir geografijos institute minimu laikotarpiu dėl solidaus amžiaus ir lėšų stygiaus nebeliko pajėgių mokslininkų svarbiose stratigrafijos, tektonikos, paleontologijos, litologijos kryptyse. Išsilaike tos, kur buvo jaunesnių amžiumi specialistų: kvartero, prekambro geologijos, palinologijos, radiochronologijos. Tai viena iš priežasčių, kodėl institutas prarado kompleksiskumą, kuris iki tol buvo viena jo stipriųjų pusių. Tokia padėtis tęsiasi iki šiol.

Daromas išvadas pagrindžia mokslo daktarų rengimo bei publikacijų analizė. 2002–2010 m. GGI buvo apgintos 2 geologijos habilituoto mokslų daktaro (nuo

2004 m. habilitacijos mokslinio laipsnio nebeliko) ir 15 mokslų daktaro disertacijų, iš jų geologijos mokslų daktaro – 10, geografijos mokslų daktaro – 5. Kai kurie apsigynę mokslų daktarai paliko institutą.

Per paskutinį dešimtmetį žymiai pakito mokslinių publikacijų pobūdis, įsigali anglų kalba, moderni kompiuterinė grafika. Nuo 2000 m. geologijos žurnalai („Geologija“, „Baltica“) turi ir elektronines versijas, o „Baltica“ nuo 2009 m. – ISI WoS sąrašo svorio koeficientą (*Impact Factor*). Tačiau publikacijų skaičius rodo mažą instituto mokslinį potencialą. 2003–2005 m. kasmet paskelbiama apie 60–70 publikacijų, tačiau dalis jų skelbtos mokslo populiarinimo žurnaluose arba tezių rinkiniuose. Panašus skaičius išlieka ir sekančiais metais, tačiau nuo 2006 m. įvedus publikacijų skirstymą pagal svorio koeficientą, į ISI WoS sąrašą patenka nuo 16 iki 57 % straipsnių, skaičiuojant ISI WoS ir Master List sąrašo straipsnius; tezių ir „kitų“ sąrašė kasmet yra apie 15 (išimtis 2010 m. – vyko kelios konferencijos). Nuo 2007 m. neišleista nei vienos knygos (2 lentelė).

2 lentelė. Disertacijų gynimo ir publikacijų rengimo dinamika 2002–2010 metais.

Apginta disertacijų:	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Habilituoto mokslų daktaro	1	1	–	–	–	–	–	–	–
Mokslų daktaro	6	2	–	2	1	1	2	1	–
Paskelbta publikacijų:									
Mokslinių straipsnių	n.d.	64	72	55	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.	n.d.
Knygų	n.d.	3	3	4	1	–	–	–	–
ISI WoS sąrašas					7	14	17	23	12
MasterList sąrašas					35	36	33	27	9
Kiti, t.t. tezės					14	17	13	11	34

Europos Sąjungos skiriamos lėšos mokslo institucijų restruktūrizavimui suformavo valstybinių mokslo centrų idėją, kuri 2009 m. buvo įgyvendinta, įkūrus penkis tyrimų centrus. Valstybinis institutas Gamtos tyrimų centras jungia Botanikos, Ekologijos ir Geologijos ir geografijos institutus. Iki reformos GGI 2008 m. dirbo 98 darbuotojai, tarp jų 58 mokslo darbuotojai, iš jų 44 mokslininkai, studijavo 16 doktorantų.

GGI vykdo iš valstybės biudžeto finansuojamus tyrimus pagal LR Vyriausybės 2009 m. patvirtintą mokslinės veiklos kryptį: *Žemės gelmių ir paviršiaus sandaros, savybių, susidarymo, paleogeografinių ir paleoekologinių sąlygų raidos, požeminio ir paviršinio vandens sistemų, kraštovaizdžio ir geoaplinkos būklės, kaitos ir sąveikos su žmogaus veikla tyrimai, Lietuvos teritorijos ir gelmių išteklių tvaraus naudojimo mokslinis pagrindimas*. Be to, Institutas rengia aukštos kvalifikacijos geologijos ir geografijos krypties specialistus ir mokslininkus.

ŠMM mokslo valdymo ir finansavimo schema, kuriama Lietuvos mokslo tarybos, siekia ženkliai kelti šalies mokslo lygį. GGI 2011 m. planuose figūruoja:

- Valstybės remiami tyrimai (finansuojami priklausomai nuo veiklos rezultatų).
- Nacionalinė mokslo programa „Lietuvos ekosistemos: klimato kaita ir žmogaus poveikis“ (du projektai).
- Mokslininkų grupių iniciatyva vykdomi mokslinių tyrimų projektai (du projektai, nuo metų vidurio – keturi).
- ES 7-oji Bendroji programa „Europos jūrinių tyrimų geologinių ir geofizinių duomenų tinklas“ (du projektai).

Retrospektyviai apžvelgus 70-ties metų kelią, galima teigti, kad Geologijos ir geografijos instituto moksliniai geologiniai tyrimai, nepaisant politinės situacijos, ženkliai tarnavo krašto ūkiui, kultūrai ir įtvirtinant Lietuvos vardą pasaulyje. Geologijos mokslo žinios

buvo svarbios tiriant ir naudojant krašto naudingąsias iškasenas, o pastaraisiais metais – formuojant tausojančios gamtonaudos idėją, kaip visuomenės požiūriu į gamtos išteklius principinę nuostatą. Jų svarba dar labiau išryškėja, kai atsiremiamė į šalies Konstituciją, kurioje Žemės gelmės įteisintos kaip išimtinė valstybės nuosavybė, todėl žinios apie savo šalies geologinį potencialą – tai didelės dalies (apie ketvirtadalio) nacionalinio turto inventorizacinė kortelė.

Ypač svarbu pažymėti tai, kad 1990 m. valstybės atstatymo aktais buvo vėl įtvirtinta Lietuvos Respublikos jurisdikcija savo teritoriniams vandenims ir ekonominei zonai, taigi atsirado galimybė mums patiems tirti Lietuvai priklausančios Baltijos jūros akvatoriją ir jos Žemės gelmes, siejant tai su kaimyninių šalių vykdomais jūros tyrimais. Per trumpą laiką Instituto specialistai ištyrė jūros dugno reljefo pobūdį bei dugno nuosėdas ir jų susidarymo procesus, kuo žymia dalimi buvo užpildyta spraga akvatorijos tyrimuose, kai Lietuvos geologai juose beveik negalėdavo dalyvauti. Šie darbai, kaip ir požeminio vandens šaltinių apsaugotumo, talpinių žemės savybių bei kiti geopotencialo tyrimai, nūdienos kontekste yra labai svarbūs, **užtikrinant Lietuvos nacionalinį saugumą.**

Kiekvienos visuomenės kultūrinio išsivystymo laipsnį apibrėžia daug rodiklių ir vienas jų yra savo krašto istorijos, įskaitant ir gamtos istoriją, pažinimo

lygis. Žinios apie Žemės gelmes ir jų raidą geologinėje praeityje yra pamatinės apie vieną svarbiausių gyvenamosios gamtinės aplinkos komponentų ir jos sėkmingai naudojamos ugdant mokslo siekiančią jaunomenę, vystant jaunimo pilietiškumą ir užtikrinant aukštą studijų lygį. Instituto mokslininkų dalyvavimas tarptautinėse programose, publikacijos pasaulio moksliniuose žurnaluose, dalyvavimas tarptautiniuose kongresuose, konferencijose ir tarptautinių organizacijų darbe prisidėjo prie gero Lietuvos valstybės įvaizdžio formavimo ir garsina jos vardą pasaulyje.

Literatūra

- Grigelis, A., 2001. Geologijos institutas ir geologijos mokslo raida. *Geologijos akiračiai* 2, 8–14.
- Lietuvos geologija*. Monografija (sudarė A. Grigelis, V. Kadūnas), 1994. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 447 pp.
- Lietuvos geologijos institutas. 1941–2001* (sudarė A. Grigelis), 2001. Geologijos institutas, Vilnius, 184 pp.
- Lietuvos Žemės gelmių raida ir ištekliai = Evolution of Earth crust and its resources in Lithuania: žurnalo „Litosfera“ leidinys* (atsak. red. V. Baltrūnas), 2004. Geologijos ir geografijos institutas, Vilniaus universitetas, Vilnius, 700 pp.